

Expanziou proti kríze. Kedy Gazprom znova svojim partnerom vypne plyn?

Juraj Marušiak | 26.02.2008

Hoci rusko-ukrajinský konflikt v januári 2009, ktorý vyústil do zastavenia dodávok zemného plynu nielen pre Ukrajinu, ale aj pre ostatné štáty, ktoré sú závislé od tranzitu tejto energetickej suroviny cez jej územie, sa podarilo pod tlakom Európskej únie (EÚ) ukončiť uzavretím dohody medzi oboma štátmi, nie je vylúčené, že podobná situácia, v dôsledku ktorej museli viaceré štáty EÚ čeliť vážnym ekonomickým problémom, sa nebude opakovať. Samotný konflikt a okolnosti, ktoré s ním súviseli, upozorňujú na viaceré otvorené otázky, ktorým bude musieť Európa v najbližších rokoch čeliť a ktoré doposiaľ ignorovala. Hneď prvou otvorenou otázkou je, do akej miery si výzvy, ktoré z udalostí v januári 2009 vyplývajú, vôbec uvedomuje.

Výzva číslo jeden: Ukrajina

Bezprostredné výzvy pre Európu vyplývajú z vnútropolitického vývoja na Ukrajine, ktorý je do značnej miery poznačený práve netransparentnou politikou miestnych elít v oblasti energetiky, ako aj z povahy bilaterálnej dohody medzi ruským plynárenským monopolom Gazprom a ukrajinskou monopolnou plynárenskou spoločnosťou Naftohaz Ukrajiny.

Bezprostrednou príčinou rusko-ukrajinskej „plynovej vojny“ bol konflikt medzi prezidentom Ukrajiny Viktorom Juščenkou a premiérkou Juliou Tymošenkou, ktorých v súčasnosti už nerozdeľuje iba mocenský spor, ale čoraz väčšími sa dostávajú do popredia aj ich odlišné názory na geopolitické postavenie Ukrajiny.

Rozhodnutie Gazpromu a predsedu vlády Ruskej federácie (RF) Vladimira Putina o zastavení dodávok plynu Ukrajine v januári 2009 a následná eliminácia sprostredkovateľskej spoločnosti RosUkrEnergo z bilaterálneho rusko-ukrajinského obchodu s plynom sledovalo o. i. oslabenie pozícií Juščenka. Hoci súčasný ukrajinský prezident má minimálnu podporu voličov, zatiaľ stále nestratil významné mocenské nástroje, prostredníctvom ktorých sa bude usilovať o obnovenie svojho vplyvu, minimálne cestou kompromitácie a eliminácie svojich protivníkov. V kontexte blížiacich sa prezidentských volieb preto bude snažiť o spochybnenie výsledkov rusko-ukrajinských rozhovorov a nemožno vylúčiť, že sa v prípade vhodných okolností nepokúsi aj o renegociovanie dohody z 19. januára 2009. Takisto nemožno vylúčiť, že sa nepokúsi vrátiť do hry spoločnosť RosUkrEnergo, ktorá mu a jeho bloku Naša Ukrajina zabezpečovala stabilné postavenie v štáte. Uvedené problémy budú aktuálne minimálne do prezidentských volieb, plánovaných na rok 2010.

Potvrďuje to súčasné vystupovanie prezidenta, ktorý dosiahnutú dohodu nielenže prirovnáva k paktu Ribbentrop – Molotov z roku 1939, ale zároveň spochybňuje Tymošenkovej oprávnenosť podpísať spomínanú dohodu. Naznačuje to aj rozhodnutie Rady národnej bezpečnosti a obrany Ukrajiny, ktorá nariadila generálnej prokuratúre a Bezpečnostnej službe Ukrajiny (SBU) uskutočniť preverku zákonnosti realizovaných rokovaní s RF a uzavretých dohôd. **(1)** Takisto údajné rokovania Tymošenkovej s Ruskom o poskytnutí úveru vo výške 5 mld. USD Juščenko označuje za nevýhodné podmienky pre Ukrajinu. **(2)** Vážnosť obvinení na adresu Tymošenkovej, ako aj obvinenia zo zrady štátnych záujmov, prednesené v kontexte rusko-gruzínskeho vojnového konfliktu v auguste 2008, svedčia o tom, že do úvahy prichádza aj možná kriminalizácia osoby súčasnej premiérky.

Uzavretie januárovej dohody s Gazpromom síce bezprostredne posilnilo pozície Tymošenkovej na úkor prezidenta Juščenka, ale v konečnom dôsledku jej prezidentské ambície môže zotrvanie v pozícii premiérky v podmienkach ekonomickej krízy iba ohroziť. Politicky z konfliktu vyšla predovšetkým Strana regiónov. Aj v nej sa však udiali v súvislosti s plynovým konfliktom zásadné zmeny. Po eliminácii spoločnosti RosUkrEnergo a jej šéfa Dmytra Firtaša sa oslabili pozície tzv. plynovej skupiny, kam patrili Jurij Bojko, Serhij Ljovočkin, Oleksandr Volkov a ktorá ovplyvňovala pozície ľudí ako Hanna Herman, Eduard Prutnik, Olena Lukaš, Oleksandr Lavrynovyč a ďalších exponentov krídla, spájaného s hlavným sponzorom strany Rinatom Achmetovom, usilujúcim sa o spoluprácu s prezidentom Juščenkou a o zblíženie Ukrajiny so Západom. Závislosť Strany regiónov od Firtaša umožnila jej akceptáciu rozpustenia parlamentu v roku 2007 a účasť strany v predčasných parlamentných voľbách. V tom čase aj samotný predseda strany Viktor Janukovyč, ktorý presadzuje podstatne radikálnejší protiprezidentský kurz, používal vrtuľník, prenajímaný od spoločnosti EES-Avia, patriacej Firtašovi. **(3)** Vyschnutie Firtašových zdrojov znamená posilnenie vplyvu Viktora Janukovyča, aj keď v jeho rukách zostáva napr. jeden z najvplyvnejších a najsledovanejších ukrajinských televíznych kanálov TV Inter.

Z hľadiska dodávok zemného plynu do členských štátov EÚ a do juhovýchodnej Európy problémy môže vyvolať samotné plnenie uzavretej dohody, ktorá predpokladá každoročné podpisovanie špecifickej, tzv. technickej dohody, upravujúcej podmienky dodávok a transferu ruského plynu cez Ukrajinu. Ukrajinský Naftohaz avizoval, že bude mať problémy so zaplatením štvrťročnej splátky Gazpromu, keďže predovšetkým bytové podniky z veľkých miest nie sú schopné garantovať včasné platby za odobraný plyn. Celkový dlh voči Naftohazu dosahuje sumu 4,5 mld. UAH.**(4)** Tu však nemožno obísť fakt, že v spoločnosti Naftohaz má

veľký vplyv prezident Juščenko, ktorý sa môže snažiť takýmto spôsobom skompromitovať premiérku Tymošenkovú.

V súvislosti s prípravou technickej dohody na rok 2009 už Gazprom predložil viacero pre Ukrajinu neprijateľných podmienok, podľa ktorých napr. pri tranzite Ukrajina musí sama zabezpečiť tzv. technologický plyn. Spory sa týkajú aj poradia zapájania meracích staníc, keďže podľa informácií ukrajinského portálu Dzerkalo Tyžnia by schéma, navrhovaná Gazpromom, spôsobila, že by bolo nutné od dodávok plynu odpojiť východné oblasti Ukrajiny, v ktorých má dominantné postavenie prorusky orientovaný elektorát opozičnej Strany regiónov.**(5)** Situácia v oblasti bytového hospodárstva a ekonomické možnosti ukrajinských domácností aj v minulosti, nieto v čase hospodárskej krízy a neschopnosť, resp. neochota štátnej a mestskej administratívy efektívne vymáhať platby za dodávky energií umožňujú predpokladať, že problémy s insolventnosťou Naftohazu budú mať chronický charakter aj napriek prísľubom premiérky Tymošenkovej, že Ukrajina za dodávky plynu zaplatí ešte pred vypršaním požadovaného termínu. Na druhej strane už v súčasnosti viaceré mestá čelia odstávkam dodávok tepla. Problémy majú o. i. Doneck, Dnepropetrovsk, Lugansk, ale aj Cherson a niektoré mestá na Kryme, **(6)** čo aj vzhľadom na to, že ide o značnú časť obyvateľstva Ukrajiny, prináša riziko nielen lokálnych, ale aj širších sociálnych výbuchov.

Vzhľadom na absenciu technickej dohody medzi Gazpromom a Naftohazom nie je vylúčené, že problémy s dodávkami plynu na Ukrajinu a tranzitom do štátov EÚ prepuknú už v marci – apríli 2009. Signálom môže byť žiadosť Putina, prezentovaná počas návštevy delegácie EÚ v Moskve začiatkom februára 2009 o predĺženie pôsobenia skupiny pozorovateľov do konca marca.

Dlhodobé problémy spôsobuje skutočnosť, že cena za tranzit plynu je dohodnutá len na rok 2009, čo vytvára predpoklady pre otváranie zmluvy a snáh o renegociáciu dohodnutých podmienok. Navyše na základe uvedenej zmluvy sa Ukrajina zaväzuje zaplatiť za zemný plyn v objemoch 40 mld. m³ v roku 2009 a 52 mld. m³ v roku 2010, ale nie sú definované objemy plynu, ktoré je ruská strana povinná dodať v roku 2010 a v ďalších rokoch.

V súvislosti s každoročne uzatváranou technickou dohodou sa zdrojom destabilizácie môžu stať prípadné požiadavky ruskej strany na prepravu plynu trasách s príliš nízkym tlakom, resp. po trasách, ktoré sa na tranzit plynu nehodia, čo môže následne Rusko interpretovať ako nedodržanie zmluvných podmienok a dosiahnuť tým napr. zvýšenie cien suroviny alebo prevzatie ekonomických aktív Ukrajiny, ktoré budú predmetom jeho záujmu. Dohoda tiež neupravuje okolnosti, za ktorých Ukrajina môže tranzit plynu cez svoje územie zastaviť, čo môže skomplikovať aj jej zámer uskutočniť rekonštrukciu svojej plynovodnej sústavy, o ktorú má záujem Tymošenkova. **(7)**

Dlhodobé riziko, nesúvisiace s uzavretou dohodou, predstavuje vysoká energetická náročnosť ukrajinskej ekonomiky, zastaralý energetický systém a neefektívnosť štátnej spoločnosti Naftohaz. **(8)** Priebeh rokovaní s ruskou stranou v decembri 2008 ukázal, do akej miery je táto firma a jej najvyšší manažment, závislý od záujmov najvyšších politických kruhov a zároveň do akej miery podlieha partikulárnym tlakom zo strany ekonomických skupín, využívajúcich vo svoj prospech svoju kontrolu štátnych inštitúcií. „Jej riaditeľ Oleh Dubyna musel striedavo plniť neraz rozporuplné pokyny premiérky aj prezidenta. **(9)** Ukrajina doposiaľ zaznamenala málo úspechov v modernizácii svojej ekonomiky pri znižovaní jej energetickej náročnosti, hoci aj na Ukrajine v roku 2007 poklesla spotreba zemného plynu oproti roku 2006 o 3,6 %.

(10) Takisto jej problémom je pomalý proces modernizácie energetickej infraštruktúry, hoci Naftohaz získal po Juščenkovej návšteve v Berlíne v roku 2005 úver od Deutsche Bank vo výške 3 mld. eur. **(11)**

Januárová kríza odhalila nielen vnútropolitickú izolovanosť súčasného prezidenta Viktora Juščenka, ale aj jeho marginalizáciu na medzinárodnej scéne. Na rozdiel od roku 2006 bol Juščenko fakticky vylúčený z negociácií o riešení plynárenského konfliktu nielen vo vzťahu k Moskve, ktorá takýmto spôsobom demonštrovala svoju podporu Tymošenkovej, ale aj vo vzťahu k Západu.

Neúspechom sa skončili jeho snahy stretnúť sa s francúzskym prezidentom Nicolasom Sarkozym, kým pozvanie do Paríža sa podarilo dosiahnuť Julii Tymošenkovej a jej návšteva sa uskutoční 4. marca 2009. Tento trend však nepredstavuje novinku. Juščenkovi sa napr. nepodarilo zrealizovať návštevu nemeckej kancelárky Angely Merkelovej v Kyjeve na konci roku 2007 vzhľadom na problémy so zostavením vlády, ktoré mimochodom boli inšpirované prezidentovým okolím, ale následne sa pre nezáujem A. Merkelovej neuskutočnilo ani bilaterálne stretnutie počas summitu Európskej ľudovej strany (EPP) na jar 2008. Pozíciu Juščenka neposilnilo ani spoločné vyhlásenie s gruzínskym prezidentom Michailom Saakašvilim na podporu kandidatúry Johna McCaina v predvečer prezidentských volieb v USA.

V oblasti zahraničnej politiky, ktorá v minulosti bola doménou prezidenta, fakticky preberá iniciatívu Tymošenková. Dôsledkom je oslabenie orientácie Ukrajiny na získanie členstva v NATO, o čom svedčí Tymošenkovej prejav na Mníchovskej konferencii o bezpečnostných otázkach 7. februára 2009, v ktorom dala najavo, že Ukrajina sa v súčasnosti nemôže a nechce stať členom NATO, pričom zdôraznila

potrebu zmierenia s Ruskom. Jej vystúpenie, v ktorom sa prihlásila ku koncepcii neexistujúceho európskeho bezpečnostného systému, **(12)** signalizuje nový konsenzus ukrajinskej zahraničnej politiky medzi dvoma hlavnými politickými silami štátu – Stranou regiónov a Blokom Julie Tymošenkovej po prezidentských voľbách v roku 2010. Je ním pokračovanie „mnohovektorovej politiky“ Ukrajiny a zatlačenie vyhranených euroatlantických koncepcií prezidenta Juščenka do úzadia.

Zároveň však je omylom očakávať, že by ruská politická elita považovala elimináciu Juščenka a víťazstvo síl, považovaných za proruské, za vyriešenie „ukrajinskej otázky.“ Ani Strana regiónov, nehovoriac už o Bloku Julie Tymošenkovej, nemajú plnú dôveru Moskvy, hoci ich využíva na oslabenie prozápadnej orientácie krajiny. Ruské elity, ako napr. popredný politický komentátor a poslanec Spoločenskej komory RF Maksim Ševčenko, si uvedomujú, že napr. počas prvého obdobia, keď V. Janukovyč pôsobil na poste premiéra, Ukrajina v roku 2003 rozhodla o vyslaní svojej vojenskej jednotky do Iraku, **(13)** pričom poslanci za Stranu regiónov tento návrh vtedajšieho prezidenta Leonida Kučmu podporili jednomyselne, podobne ako ostatní poslanci vtedajšej vládnej väčšiny. Názor ruských mocenských špičiek na vzťah ukrajinských politikov voči Rusku pregnantne definoval dlhoročný veľvyslanec RF na Ukrajine Viktor Černomyrdin, keď komentoval zblíženie medzi Ruskom a Juliou Tymošenkovou slovami: „Ja tam našich nevidím.“ **(14)**

Na druhej strane pre Rusko predstavuje pozitívum zotrvanie Ukrajiny mimo rámci EÚ, resp. NATO a jej udržiavanie v pozícii nárazníkového štátu, čo garantuje aj pretrvávajúci rozkol a slabosť ukrajinských elít . Jej destabilizácia, ktorá tomu zabraňuje, pre Moskvu predstavuje dlhodobú stratégiu, čomu je podriadená aj ruská oficiálna propaganda, vykresľujúca Ukrajinu od roku 1991 ako nestabilný a zlyhávajúci štát dokonca aj v časoch, keď na jej čele stál proruský prezident Leonid

Kučma. Na druhej strane sa však značná časť expertov **(15)**, nazdáva, že Ukrajinu nebude možné v plnej miere začleniť do ruskej sféry vplyvov. Platí to aj v prípade V. Černomyrdina, ktorý priznal, že Moskva nie je schopná poraziť americký vplyv v Kyjeve **(16)**.

Výzva číslo dva: politika Ruska v postsovietskom priestore

Hoci svetová hospodárska kríza výrazne postihla aj ekonomiku Ruska, v podstatne väčšej miere postihla bývalé sovietske republiky, ktoré, z väčšej časti pozbavené vlastných zdrojov hospodárskeho rozvoja, sa ocitli voči globalizačným procesom v bezbrannom postavení. Navyše, kým Západ ďalšiu podporu postsovietskych ekonomík podmieňuje demokratizáciou a realizáciou ekonomických reforiem, RF podobné požiadavky nepredkladá a naopak, vystupuje ako ochranca lokálnych autoritatívnych režimov. Navyše získanie aktív v zahraničí považuje Rusko za prostriedok, akým minimalizovať dôsledky krízy na vlastnú ekonomiku. Preto Rusko sa snaží čo najrýchlejším tempom etablovať svoju kontrolu nad postsovietskym priestorom, ako napr. prostredníctvom rozhodnutia o zriadení síl rýchleho reagovania v rámci Organizácie dohody o kolektívnej bezpečnosti (ODKB). Ponuka výhodných úverov bola rozhodujúcim faktorom o. i. pre Bielorusko, ktoré bolo donútené výmenou za stabilizačný úver vo výške 2 mld. USD pristúpiť na spoločný systém protivzdušnej obrany a prechod na zúčtovanie platieb za dodávky energetických surovín v ruských rubľoch.

Otázka ruských úverov zohrala rozhodujúcu úlohu aj pri vypovedaní zmluvy s USA o prenájme základne Manas v Kirgizsku. Tento krok predstavuje aj výzva pre novú administratívu prezidenta USA Baracka Obamu, ktorý za svoju prioritu považuje stabilizáciu situácie v Afganistane. V súvislosti so základňou v Manase, resp.

s umožnení zriadenia novej základne v inom stredoázijskom postsovietskom štáte môže Rusko negocovať s USA ústupky v iných, globálnejších otázkach, napr. v prípade základní systému protiraketovej obrany v Poľsku a v Česku, alebo pri rozširovaní ruského vplyvu na Blízkom východe.

Politická a vojensko-bezpečnostná expanzia Ruska je sprevádzaná aj expanziou kapitálovou. Ruská štátna Vnešekonombank prevzala šiestu najväčšiu banku Ukrajiny Prominvestbank, ruský Sberbank sa zas usiluje o ovládnutie najväčšej banky v Kazachstane BTA. **(17)** Napokon, v prípade Ukrajiny sa Rusko neusiluje iba o jej ústupky v otázke NATO. Už spomínaná insolventnosť ukrajinskej plynárenskej spoločnosti Naftohaz v konečnom dôsledku môže vyústiť do jej prevzatia spoločnosťou Gazprom, ktorý by tak získal nielen sieť ukrajinských plynovodov a bezprostredný vplyv na odberateľov zvyšných 75 % dodávaného ruského plynu (25 % ruských dodávok plynu podľa dohody z januára 2009 už v súčasnosti priamo predáva odberateľom ukrajinská pobočka Gazpromu), ale aj kontrolu nad ukrajinskými náleziskami zemného plynu.

Ako v rozhovore pre DespiteBorders potvrdili zdroje, blízke Ministerstvu hospodárstva Ukrajiny, súčasťou ruskej stratégie v súvislosti s januárovým plynovým konfliktom, bola aj snaha získať kontrolu nad ukrajinskými prepravnými trasami. Napokon, ani počas krízy sa ruský premiér Putin netajil tým, že Rusko je pripravené zúčastniť sa na privatizácii ukrajinských tranzitných plynovodov, resp. vstúpiť do konzorcia, ktoré by ich spravovalo, ako to 11. januára 2009 uviedol v rozhovore pre nemeckú televíziu ARD. **(18)**

Výzva číslo tri: energetická politika Ruska verzus absencia európskej odpovede

Januárová kríza opätovne poukázala na fakt, že Rusko je svoj energetický potenciál pripravené využiť aj na presadzovanie vlastného politického vplyvu, čo však európska diplomacia dlhodobo ignoruje, resp. nie je schopná na to reagovať. Hoci na jednej strane Ukrajina bola pripravená na náročné negociácie vrátane možnosti zastavenia dodávok plynu a vopred sa predzásobila 17 mld. m³ tejto suroviny, Rusko bolo na vzniknutú situáciu pripravené z interpretačného hľadiska. Okamžite spustilo kampaň o nedôveryhodnosti Ukrajiny ako prepravcu a takisto poukazovalo na fakt, že s výnimkou Ukrajiny všetky prepravné trasy ropy a plynu fungovali bezproblémovo. Nielen Rusku, ale aj Európanom však ušlo, že nátlak formou zastavenia dodávok ako prostriedok presadzovania vlastných obchodných podmienok Rusko nevyužilo prvý raz v roku 2009, ale dialo sa tak napr. v prípade Bieloruska v roku 2004, o dva roky neskôr v prípade Gruzínska a Ukrajiny **(19)** a v dôsledku nečakanej „poruchy“, na ropovodnom potrubí ktorá sa udiala po tom, ako sa majiteľom litovskej rafinérie Mažeiki stal poľský koncern PKN Orlen, podnik nemôže získavať ropu z RF pozemnou trasou a bol nútený investovať do prepravných kapacít z baltských prístavov. Rusko takisto odmietlo prepravovať do litovskej rafinérie ropu z Kazachstanu. Podobný nátlak bol použitý aj voči Lotyšsku, keď ruská strana zastavila prepravu ropy prostredníctvom ropovodov s cieľom získať pod svoju kontrolu prístav Ventspils. Na druhej strane otvorené monopolné praktiky Ruska, ktoré viedli aj k získaniu kontroly Gazpromu v spolupráci s nemeckým Ruhrgasom nad plynovodmi a plynárenskými spoločnosťami v Pobaltí, EÚ ignoruje a nespochybnila ich ani počas prístupového procesu RF do WTO.

V oblasti energetiky EÚ naďalej uplatňuje národnoštátny prístup namiesto koordinovanej medzištátnej, resp. komunitárne definovanej a vykonávanej energetickej zahraničnej politiky. Skúsenosti štátov, ako Nemecko, Taliansko, Bulharsko, Slovensko, Maďarsko, Rakúsko či Grécko potvrdzujú, že bilaterálny prístup Ruska je úspešný a zatiaľ na úrovni EÚ voči nemu nebola vypracovaná alternatíva.

Pritom ruské energetické firmy naďalej, aj napriek ekonomickej kríze, pokračujú v expanzii na zahraničné trhy s cieľom získať kontrolu nad zahraničnými producentmi a distribútormi. Tak napr. ropný koncern Lukoil kúpil 100 % akcií spoločnosti Genny Petroleum v USA vrátane 1 500 benzínových čerpacích staníc. Na druhej strane však americké spoločnosti nemôžu získať v RF viac než 49 % akcií v energetických podnikoch a reálne je podiel, ktorý sú ochotné akceptovať ruské úrady, ešte menší a dosahuje úroveň 20 %.**(20)**, O expanziu do USA prejavuje záujem aj Gazprom, napr. pri výstavbe plynovodu z Aljašky do materských USA. Po ukončení výstavby plynovodu Nord Stream spoločnosť Gazprom získa možnosť získania významných podielov v nemeckých plynárenských spoločnostiach, čo by mohlo neutralizovať prípadné poľské snahy zabezpečovať dodávky zemného plynu (hoci aj ruskej produkcie) cez nemecké územie.

Ruský energetický biznis je pritom úzko prepojený s politickou sférou, keďže dve najväčšie spoločnosti, ktoré koncentrujú väčšinu aktív v oblasti produkcie zemného plynu a ropy – Gazprom a Rosneft' sú v rukách štátu a pod kontrolou bývalých pracovníkov špeciálnych služieb. Príkladom môže byť napr. predseda Rady riaditeľov spoločnosti Rosneft' a vicepremiér vlády RF Igor Sečín, ktorý pôsobil ako rezident KGB v Angole a Mozambiku a i.

Hoci v období 90. rokov síce RF takisto využívalo na dosiahnutie svojich politických záujmov svoj energetický potenciál, táto politika nemala charakter dlhodobej stratégie a slúžila skôr na napĺňanie krátkodobých cieľov, predovšetkým pri získavaní lojality lídrov jednotlivých postsovietskych republík. V prvých rokoch 21. storočia však geopolitika, opierajúca sa o využívanie energetických zdrojov, nadobudla charakter strategickkej doktríny, a boli sformulované dlhodobé ciele a priority energetickej politiky. Možno ich zhrnúť do nasledovných bodov **(21)**:

- upevňovanie kontroly nad domácimi zdrojmi energetických surovín;
- výlučná kontrola štátu nad náleziskami ropy a zemného plynu;
- štátny monopol pri realizácii medzinárodnej energetickej politiky;
- monopolná kontrola nad prepravnými trasami energetických surovín;
- rozširovanie kontroly nad energetickými aktívami (ťažbou surovín, predajom, distribúciou domácim odberateľom a prepravou do zahraničia) v štátoch bývalého ZSSR;
- zvyšovanie nezávislosti od európskych odberateľov a diverzifikácia odbytových trhov.

Januárový rusko-ukrajinský plynový spor otvoril otázku budovania nových prepravných trás. O ich reštrukturalizáciu má záujem jednak EÚ, jednak Rusko. Kým strategickým cieľom Ruska je oslabenie úlohy Ukrajiny, cez ktorú v súčasnosti prúdi približne 80 % dodávok zemného plynu do Európy, v prípade EÚ je prioritou aj diverzifikácia zdrojov. Okrem využívania zdrojov zemného plynu v Severnom mori a v severnej Afrike do úvahy prichádza aj využívanie zdrojov z oblasti Kaspického mora, čo je cieľom projektu Nabucco. Faktom však je, že z viacerých dôvodov (politická nestabilita v regióne, silné vplyvy Ruska, schopného ponúknuť využívanie dostupných a existujúcich prepravných trás, vysoká úroveň korupcie v regióne a v neposlednom rade napäté vzťahy medzi EÚ a USA na jednej strane a Iránom,

ktorý je dôležitý nielen ako potenciálny predajca, ale aj ako tranzitná krajina zemného plynu, na strane druhej) je tento projekt považovaný za málo perspektívny a aj zo strany je pomerne nízka ochota ho výraznejšie podporiť.

Náznakom zmeny smerom k opatrnej podpore môže byť konferencia EÚ o projekte Nabucco v Budapešti 27.-28. januára 2009, na ktorej Európska komisia prisľúbila, že na naštartovanie projektu poskytne 250 mil. eur. To zodpovedalo požiadavke iniciátora konferencie - maďarského premiéra Ferenc Gyurcsány, ktorý žiadal približne rovnakú sumu (hovoril o potrebe 200 – 300 mil. eur, ktoré by mali neskôr byť doplnené o ďalšie 2 mld. eur). **(22)**

Zároveň však Európsky parlament, o. i. aj vzhľadom na existenciu konkurenčných ruských projektov (napr. už realizovaný Blue Stream a projektovaný plynovod South Stream) a absencie odpovede na základnú otázku, t. j. aký zemný plyn bude plynovod Nabucco prepravovať, nevyhlásil ani účasť Ruska na projekte. Náklady na celý projekt sa odhadujú na 7,5 – 10 mld. eur. Získanie podpory stredoázijských republík bolo cieľom cesty premiéra ČR Mirka Topolánka ako zástupcu predsedníckej krajiny EÚ do Kazachstanu, Azerbajdžanu a Turkménska v dňoch 12. – 14. februára 2009. V Kazachstane sa Topolánkova misia skončila neúspechom. Premiér Karim Masimov označil priame dodávky zo Strednej Ázie do Európy za bolestivé miesto vzťahov s Ruskom. **(23)** Treba však poznamenať, že v prípade Kazachstanu do hry vstupuje aj ekonomický faktor, keďže KazMunaiGaz má záujem spoločne podnikáť v Európe s Gazpromom. **(24)**

Na druhej strane existujú prisľuby zo strany Azerbajdžanu, kde prezident monopolnej ropnej a plynárenskej spoločnosti SOCAR Choszbacht Jusifzade tvrdí, že Azerbajdžan samotný je schopný naplniť plynovod Nabucco a zásoby krajiny

presahujú 2 bilióny kubíkov plynu. **(25)** Prezident Azerbajdžanu Ilcham Alijev však prípadnú účasť svojej krajiny na projekte v predvečer budapeštianskej konferencie podmienil perspektívnosťou celého projektu a výškou finančnej ponuky zo strany EÚ. Nevylúčil tiež, že jeho krajina by mohla plniť iba tranzitnú úlohu. Okrem EÚ však Azerbajdžan rokuje aj s Gazpromom o účasti na projekte South Stream.**(26)** V prípade Azerbajdžanu problémom môže byť zraniteľná pozícia režimu Ilchama Alijeva, keďže medzi obyvateľstvom panuje značná nespokojnosť so spôsobom rozdeľovania ziskov z predaja energetických surovín. Rizikovým faktorom je pretrvávajúci vojnový konflikt s Arménskom, kontrolujúcim územie Náhorného Karabachu. Pritom Ruská federácia by v prípade, ak by jeho zahraničnú politiku považovala za ohrozenie vlastných záujmov, ako spojenec Arménska prikročiť napr. k diplomatickému uznaniu tejto separatistickej provincie. Na pohraničí Turecka a Iránu predstavuje rizikový faktor konflikt s kurdskými separatistami.

Navyše v minulosti sa objavovali pochybnosti o reálnom objeme azerbajdžanských nálezísk plynu a o schopnostiach tejto krajiny ich využívať. Faktom je, že zahraničná politika Azerbajdžanu závisí od rozhodnutia jedného človeka a krajina dlhodobo balansuje medzi spoluprácou so Západom a snahou udržať si podporu Moskvy, ktorá je dôležitým faktorom zotrávania diktatúry rodiny Alijevovcov pri moci.

O participáciu na projekte Nabucco prejavilo záujem aj Turkménsko, **(27)** aj keď v jeho prípade zostáva otvorenou otázka prepravy suroviny vzhľadom na nedoriešený štatút Kaspického mora. **(28)** Navyše o turkménsky plyn má záujem Rusko a Čína, v hre je aj výstavba plynovodu cez územie Afganistanu do Pakistanu, prípadne do Indie. Ako Azerbajdžan, tak aj Turkménsko Topolánkovi potvrdili svoju dovtedajšiu pozíciu, pričom je evidentné, že očakávajú na výhodnejšiu a najmä perspektívnejšiu zo strany EÚ.

V súvislosti so spochybnením dôveryhodnosti Ukrajiny ako tranzitnej krajiny sa výrazne zvýšil význam Turecka, ktoré sa tak stáva objektom geopolitického súperenia medzi EÚ, resp. USA a Ruskom. Turecko sa v tejto súvislosti snaží zo svojej polohy a z novovzniknutej situácie, vyťažiť maximum aj po komerčnej stránke a sonduje výhodnosť jednotlivých ponúk. Napriek tomu, že má štatút kandidátskej krajiny EÚ a vedie s ňou predvstupové rokovania, možnosti rozšírenia bilaterálnej spolupráce s Ruskom naznačila februárová návšteva tureckého prezidenta Abdullaha Gula v Moskve, ktorá sa zhodou okolností konala práve v čase málo úspešnej Topolánkovej cesty do Azerbajdžanu a Strednej Ázie. S premiérom Vladimirom Putinom a prezidentom Dmitrijom Medvedevom, ako aj s prezidentom Tatarstanu Minitimerom Šajmijevom turecký prezident rokoval o energetickej spolupráci. Týka sa nielen ropy a zemného plynu, ale aj jadrovej energetiky a produkcie elektrickej energie.

Turecko sa snaží ruskú stranu presvedčiť, aby South Stream vyústil v Čiernom mori do tureckých prístavov, nie do Bulharska. Zároveň však táto krajina podporuje výstavbu plynovodu Nabucco. Ďalšou tureckou prioritou je výstavba ropovodu z prístavu Samsun na pobreží Čierneho mora do terminálu Ceyhan na pobreží Stredozemného mora. Na druhej strane má Rusko záujem o účasť v tendri na výstavbu jadrovej elektrárne v Turecku. V priebehu posledných rokov sa Rusko stáva jedným z najvýznamnejších obchodných partnerov Turecka a významnou je aj spolupráca medzi oboma štátmi v oblasti priamych zahraničných investícií. V súčasnosti dosahuje výška ruských investícií v Turecku hodnotu 4 mld. USD, kým turecké investície v Rusku dosahujú hodnotu 9 mld. USD (2008). Rusko dodáva Turecku 63 % jeho spotreby zemného plynu a pokrýva 29 % spotreby ropy. V roku 2008 Rusko predalo Turecku 23,8 mld. kubíkov plynu, z toho 10 mld.

prostredníctvom plynovodu Blue Stream, ktorého kapacity dosahujú úroveň 16 mld. kubíkov ročne. **(29)**

Aktivizácia v oblasti hľadania nových zdrojov zemného plynu a budovania nových prepravných trás pokračuje aj na opačnej strane Európy, v oblasti Škandinávie, hoci ani z hľadiska objemov, ani z hľadiska podielu na trhu tieto iniciatívy nepredstavujú zásadnejšie zmeny. Vo februári 2008 nórsky štát prostredníctvom svojej firmy Petoro vstúpil do projektu plynovodu Skanled, ktorý má prepravovať plyn do južného Nórska, Dánska a Švédska. Na Skanled má nadviazať plynovod Baltic Pipe po dne Baltského mora, ktorým sa bude prepravovať škandinávsky plyn do Poľska. **(30)**

Bez ohľadu na to, že januárový rusko-ukrajinský plynový konflikt bol azda najrozsiahlejším sporom, týkajúcim sa energetiky, od konca studenej vojny v Európe a naznačil možnú podobu horúcejších fáz budúcej studenej vojny, európske štáty naďalej pokračujú v ekonomickom nacionalizme a pred spoločnými európskymi projektmi preferujú národné projekty energetickej bezpečnosti.

Je to prípadom Nemecka, ktorého spolková kancelárka Angela Merkelová koncom januára 2009 otvorene deklarovala podporu projektu Nord Stream a žiadala o jeho financovanie z rozpočtových prostriedkov EÚ a o jeho zaradenie do zoznamu energetických projektov, na ktoré Európska investičná banka vyčlení 5 mld. eur. Na to však Nemecko potrebuje získať podporu všetkých 27 členských štátov EÚ, čo predstavuje problém pre Poľsko a pobaltské štáty, považujúce projekt Nord Stream za ohrozenie vlastnej energetickej bezpečnosti. Výhrady voči pripravovanému zoznamu prezentovalo aj Španielsko, ktoré požaduje energetické investície na juhu a západe kontinentu. Na zozname sa však ocitol o. i. aj projekt terminálu na prepravu stlačeného zemného plynu LNG v poľskom prístave Świnoujście **(31)** a projekty,

ktoré umožnia prepojenie slovenskej a maďarskej plynovodnej siete, resp. prepojenie Maďarska a Rumunska. S navrhovaným balíkom však na poslednom rokovaní ministrov financií EÚ 10. februára 2009 prejavili nesúhlas tzv. čistí prispievatelia EÚ, kam patria okrem Nemecka aj Veľká Británia, Švédsko, Holandsko a Rakúsko, ale ani Taliansko, presadzujúce ruský projekt Nord Stream.

Aj vzhľadom na momentálne slabé vyhliadky projektu Nabucco volia krajiny, ktoré sú najviac závislé od dodávok z Ruska, resp. od tranzitu ruského plynu, ako napr. Slovensko alebo Bulharsko, opačnú stratégiu. Snažia sa v maximálnej možnej miere Gazprom zainteresovať na spolupráci a na zachovaní jeho prítomnosti. Okrem Slovenska, ktoré navrhuje vytvorenie novej plynárenskej spoločnosti za účasti Gazpromu s priamym prístupom k domácim odberateľom podobne postupuje Bulharsko. Jeho zámerom, prezentovaným počas návštevy prezidenta Georgi Parvanova v Moskve, je sprístupniť Gazpromu aj vnútroštátnu plynovodnú sieť. Gazprom by tak získal vplyv aj na maloodberateľov výmenou za elimináciu sprostredkovateľov vo vzťahoch medzi oboma štátmi v oblasti plynárenstva. **(32)**, Viacerí experti, napr. poradca parlamentného výboru pre otázky energetiky Atanas Tasev, však varujú pred jednostrannou závislosťou krajiny od jediného zdroja a jedinej trasy dodávok. **(33)**

Výzva číslo štyri: situácia v ruskom energetickom sektore

Politika Gazpromu v uplynulých rokoch bola orientovaná na zvyšovanie cien zemného plynu. Príjmy z jeho predaja predstavujú dôležitú položku v štátnom rozpočte RF. Už aj v letných mesiacoch roku 2007 pred začiatkom zimnej sezóny, fakticky od júla do októbra, Gazprom znižoval ťažbu zemného plynu o 10 %. K zamýšľanému zníženiu ťažby v treťom štvrtroku sa pripojili aj ďalší ruskí producenti

ako Lukoil, TNK-BP, Novatek a Itera, aj keď v menšom rozsahu - o 8 %. Cieľom skomplikovať odberateľom hromadenie zásob na zimu, aby bolo odôvodnené zvyšovanie cien plynu. **(34)**

Podobne Gazprom obmedzil ťažbu aj na jeseň 2008, keď namiesto plánovaných 561 mld. kubíkov plynu vyťažil cca 552 mld. m³. To však bolo podmienené aj poklesom dopytu v domácnostiach, ale aj v ťažkom priemysle v súvislosti s hospodárskou krízou. Navyše západné štáty sa vzhľadom na očakávané a Ruskom avizované zvyšovanie cien predzásobili. Po skúsenostiach z predchádzajúceho roku export plynu z Ruska do Nemecka poklesol v treťom štvrtroku 2008 porovnaní s analogickým obdobím predchádzajúceho roku o 19 %, do Európy v roku 2008 mal Gazprom exportovať 167 mld. kubíkov, ale plán na jeseň musel znížiť na 161 mld. m³. **(35)**

Na základe uvedených faktorov nemožno vylúčiť, že jednou z príčin, prečo Gazprom za podpory premiéra Putina nechal dlhodobý rusko-ukrajinský plynový konflikt eskalovať do takej miery, bola snaha dosiahnuť zvýšenie cien plynu. Napokon, počas trvania sporu ceny ropy a zemného plynu začali mierne začali stúpať. **(36)** V prípade, ak sa podobné konflikty opakovať budú, ceny suroviny určite porastú.

Vzhľadom na zainteresovanosť na vysokých cenách plynu je jednou z priorít energetickej geopolitiky RF eliminácia, resp. neutralizácia konkurencie. Jedným z nástrojov na dosiahnutie tohto strategického cieľa je formovanie plynárenského kartelu. Jeho myšlienka sa objavila ešte v roku 2007 **(37)** a znova sa dostala do popredia na konci roku 2008, aj keď niektorí exportéri plynu sa k tejto idei stavajú opatrnejšie, ako napr. Kazachstan. **(38)** Podoba budúceho kartelu, podobná Organizácii krajín, vyvážajúcich ropu (OPEC), bola konkretizovaná počas summitu

Fóra štátov vyvážajúcich plyn (GECF, Gas Export Countries Forum) 23. decembra 2008, t. j. týždeň pred vypršaním času, ktorý mala Ukrajina na splatenie dlhov za dodávky ruského plynu. Summit rozhodol o transformácii GECF z voľného združenia exportérov tejto suroviny, na stabilnú medzinárodnú obchodno-politickú štruktúru. Vznik organizácie sa bude realizovať pod vedením Ruska, Iránu a Kataru, okrem týchto štátov sa na vzniku novej organizácie podieľajú aj Alžírsko a Venezuela, t. j. najvýznamnejší dodávatelia plynu. Tento krok možno považovať za úspech Ruska, ktoré v záujme jeho realizácie ustúpilo v otázke jeho sídla, keď súhlasilo s jeho umiestnením v katarskej Dohé namiesto pôvodne presadzovanej Moskvy. Rusko sa usiluje vtiahnuť do novej organizácie aj stredoázijské republiky bývalého ZSSR, Nórsko a Líbyu. **(39)**

Hospodárska kríza vyvoláva špekulácie o finančných problémoch ruskej monopolnej spoločnosti Gazprom, ktorá zápasí s poklesom príjmov v súvislosti s poklesom cien zemného plynu, ako aj kvôli klesajúcemu, resp. stagnujúcemu dopytu. Ruský analytik Michail Krutichin z konsultingovej spoločnosti RusEnergy varuje, že Gazprom bude musieť obmedziť investície. Zástupca šéfa Gazpromu Aleksandr Medvedev avizoval, že firma v roku 2009 zníži ťažbu z 500 mld. m³ v roku 2008 o 7 %, čo je pesimistický scenár, ale reálne odhady sú 510 – 560 mld. kubíkov. V oficiálnych materiáloch Gazpromu pre investorov sa hovorí o očakávanom poklese vývozu do Európy z minuloročných 179 mld. m³ na 170 mld. v roku 2009.

Jednou z ciest riešenia zložitej ekonomickej situácie Gazpromu je teda drastické obmedzenie investícií. Krutichin predpokladá, že objem investícií sa zníži až o 20 -30 %, čo postihne predovšetkým projekt využitia nálezísk na Jamalskom polostrove a povedie k uzavretiu málo rentabilných vrtov. **(40)** Zástupcovia Gazpromu avizovali revíziu plánovaného rozpočtu firmy na rok 2009, pričom sa škrty vo výške 25,6 mld.

USD majú týkať predovšetkým investícií. Gazprom zatiaľ volí cestu redukcie investícií namiesto prepúšťania zamestnancov, čo by mohlo vyvolať prejavy nespokojnosti v Rusku, zatiaľ teda neavizoval žiadne ďalšie prepúšťania. Výnimkou je 6 000 zamestnancov, ktorých prepustenie bolo ohlásené ešte v roku 2008, čo však nepredstavuje ani desatinu z celkového počtu 436 tisíc pracovníkov. Z oficiálnych vyjadrení predbežne nie je známe, na aké investičné projekty Gazprom v roku 2009 rezignuje, zástupca riaditeľa Gazpromu Aleksander Medvedev však tvrdí, že firma bude pokračovať v realizácii kontroverzných a finančne značne náročných projektov plynovodov Nord Stream a South Stream. **(41)** Kým projekt Nord Stream si vyžaduje náklady 15,5 mld. USD a má byť spustený do prevádzky v roku 2011, druhá línia Jamalského plynovodu by si vyžiadala iba 2,8 mld. USD. **(42)** Samotný Gazprom predpokladá náklady na výstavbu South Streamu vo výške 19 – 44 mld. eur, čím sa tento plynovod stane najnákladnejším projektom firmy počas celej jej histórie. **(43)** Finančná situácia Gazpromu a jeho zámer naďalej pokračovať vo finančne náročných projektoch spôsobilo, že začiatkom februára 2008 medzinárodná ratingová agentúra Fitch Ratings zmenila dovtedajší „stabilný“ rating emisie euroobligácií firmy v hodnote 9388 mil. USD na „negatívny.“ **(44)**

Pesimistické scenáre, týkajúce sa hospodárenia Gazpromu, sa zatiaľ naplňajú. V polovici februára poklesla priemerná denná ťažba plynu o 13,3 % v porovnaní s analogickým obdobím roku 2008, v januári pokles dosahoval sumu 13,7 %. **(45)** V roku 2008 dosahovali tržby spoločnosti 66,4 mld. USD, v roku 2009 možno očakávať pokles na úroveň 47,6 mld. USD, pričom A. Medvedev nevyklučuje prepád až na úroveň 42 mld. USD. Gazprom predpokladá aj pokles úrovne ťažby plynu v roku 2009 z 550 mld. na 510 mld. m³. **(46)** Okrem výstavby dvoch nákladných plynovodov Gazprom však plánuje realizáciu ďalších investícií, týkajúcich sa

využívání nových nálezisk zemného plynu, predovšetkým štokmanského náleziska a Bovanenkovska na Jamalskom polostrove. **(47)**

Okrem problémov koncernu, bezprostredne súvisiacich s krízou, však treba pripomenúť aj varovné prognózy z roku 2006, keď Gazprom prvý raz zastavil dodávky plynu Ukrajine. V tom čase sa objavili obavy, že Gazprom bude už v rokoch 2009 – 2010 mať problémy s plnením svojich záväzkov voči krajinám EÚ. Dôvodom je, že súčasné ložiská plynu sú pred vyčerpaním a nové (Jamal, Štokman) zatiaľ nie sú pripravené na využitie. Na najväčších súčasných náleziskách plynu (Urengoj, Jamburg a Medvežje) ťažba plynu ročne klesá celkovo o 20 – 25 mld. m³ ročne. Gazprom, ktorý síce kupuje aktíva v zahraničí, expanduje do ropného priemyslu a likviduje domácu konkurenciu, pričom dokonca prispieva aj na politické aktivity moskovského režimu, akým bola kúpa komerčnej televíznej spoločnosti NTV alebo denníka Izvestija, vynakladá nedostatočné investície na rozvoj domáceho plynárenstva. **(48)**

Až v decembri 2008 Gazprom oficiálne inauguroval realizáciu projektu využitia zdrojov zemného plynu na Jamalskom polostrove, presnejšie povedané výstavbu plynovodu, ktorý spojí náleziská zemného plynu na Jamalskom polostrove so systémom plynovodov Bovanenkovskoje – Uchta a nadviaže tak na súčasný plynovod Jamal, transportujúci plyn zo Západnej Sibíri do Európy. Na Bovanenkovskom sa takisto až ku koncu roku 2008 začali realizovať prvé vrty, prípravné práce v oblasti dopravnej a sociálnej infraštruktúry sa začali v roku 2007.

Podľa pôvodných plánov sa však vrty na Bovanenkovskom mali začať ešte v roku 1997, čo tiež vypovedá o situácii Gazpromu. Koncom roku 2008 mal Gazprom na projekt vynaložiť 4 mld. USD, v roku 2009 7,5 mld. USD. Tieto údaje spochybňujú

oficiálne vyjadrenia Gazpromu, že projekt Bovanenkovskoje si vyžiada iba vyše 10 mld. USD, , keďže plánovaný koniec investície je v roku 2016. Investícia sa realizuje v náročných geologických a klimatických podmienkach, v hĺbke 3 – 4,5 km, vo večne zamrzutej pôde, ktorá sa však začína pod vplyvom globálneho otepľovania roztápať.

Investícia má prelomový charakter vzhľadom na to, že potvrdené zásoby na Jamale dosahujú objem 16 biliónov m³a predpokladané zásoby zemného plynu na Jamalskom polstrove dosahujú 22 biliónov m.³ **(49)** Maximálna kapacita ťažby na Jamale a priľahlom šelfe bude dosahovať približne 310 – 360 mil. m³ ročne. Vzhľadom na stav v súčasnosti využívaných nálezísk bolo začatie realizácie investície bolo krokom doslova v hodine dvanástej, keďže už v roku 2006 analytici varovali pred možným vyčerpaním využívaných nálezísk. Dôvodom je o. i. aj rast domácej spotreby plynu v Rusku. Okrem nedostatočných investícií do ťažobných zariadení je problémom aj zastaralá energetická distribučná sieť, ktorá ohrozuje aj domácu spotrebu. Okrem analytičky Nadeždy Viktorovej **(50)** problémy s s absenciou zemného plynu a nedostatočnými investíciami do rozvoja plynárenstva potvrdzuje aj ruský analytik z Inštitútu systémovej analýzy Ruskej akadémie vied Petr Chomjakov, keď tvrdí, že v súčasnosti Gazprom nevie, ako technologicky zvládnuť nové náleziská v situácii, keď sa v dôsledku globálneho otepľovania rozmrazuje večne zamrznutá pôda, odhaduje potrebu investícií na 60 mld. USD len pre potreby výskumu a vývoja. **(51)**

Dezolátny stav vnútroštátnej distribučnej siete potvrdzujú aj udalosti tohtoročnej zimy, keď problémy so zásobovaním teplom majú viaceré ruské regióny, napr. v čase trvania rusko-ukrajinského plynárenského konfliktu to platilo o Rostovskej oblasti, **(52)** ale aj o satelitných mestách Sankt Peterburgu. **(53)**

V súvislosti so stavom ruskej plynárenskej infraštruktúry a potenciálu súčasne využívaných nálezísk tak vyvstáva otázka, aký je zmysel ambiciózných projektov Nord Stream a South Stream. Gazprom predpokladá, že do roku 2020 sa ťažba plynu v Rusku zvýši na 700 mld. m³ za rok.**(54)** Podľa ekonomického analytika Michaila Korčemkina z amerického centra East European Gas Analysis z amerického centra East European Gas Analysis bude Rusko do Európy v roku 2020 vyvážať 225 mld. m³ ročne. Berúc do úvahy tzv. realistický variant odhadovaný na 195 mld. m³ ročne, tento predpokladaný európsky dopyt do značnej miery dokážu uspokojiť už existujúce kapacity plynovodov cez územie Ukrajiny (143 mld. m³ ročne), Bieloruska (35 mld. m³ ročne), Fínska (7 mld. m³ ročne) a plynovodu Blue Stream cez územie Turecka po dobudovaní jeho projektovanej kapacity vo výške 16 mld. m³ za rok. To celkovo predstavuje prepravnú kapacitu 201 mld. m³ ročne. Uvažovaná maximálna prepravná kapacita plynovodov Nord Stream a South Stream je 55, resp. 30 mld. m³ za rok.**(55)** Kapacita plynovodov, spájajúcich Rusko s Európou, tak vysoko prekročí trhové potreby a pri nákladoch, ktoré si oba projekty vyžadujú, by bolo podstatne jednoduchšie realizovať druhú vetvu Jamalského plynovodu alebo prepravnú trasu cez pobaltské republiky. Na druhej strane sa tranzitu cez územie Ukrajiny Gazprom nebude môcť vyhnúť, sieťou ukrajinských plynovodov sa bude do Európy prepravovať približne 52 až 82 mld. m³ ročne.

Tieto objemy však môžu byť nedostatočné pre energetické potreby Slovenska, Česka, Rakúska, ale čiastočne aj Maďarska, hoci táto krajina bude napojená na South Stream. V prípade Slovenska sa Gazprom zaviazal na základe zmluvy so Slovenským plynárenským priemyslom (SPP) z 21. novembra 2008 na nákup približne 130 mld. m³ zemného plynu do roku 2028 a dcérska spoločnosť SPP Eustream sa zaviazala prepraviť približne 1 bilión kubíkov tejto suroviny, čo

predstavuje ročne priemerne 50 mld. m³. Už súčasný stav, platný od 1. januára 2009, predstavuje pre Slovensko pokles, keďže do konca roku 2008 cez územie SR bolo ročne prepravovaných 70 – 80 mld. kubíkov zemného plynu. **(56)**

Ak by teda Gazprom plánoval spustenie oboch nových energetických prepravných trás pri maximálnom naplnení ich prepravnej kapacity, bol by nútený zredukovať tranzit zemného plynu cez územie Ukrajiny, resp. Bieloruska. To však predstavuje problém, keďže len v prípade Ukrajiny sa v zmysle dohody medzi Naftogazom a Gazpromom plynu sa ruská strana zaväzuje cez územie Ukrajiny prepravovať minimálny objem zemného plynu na úrovni 110 mld. m³ ročne, čo po odpočítaní objemu dodávok, určených pre Moldavsko, predstavuje 106 mld. m³ ročne. **(57)** Dohoda je uzavretá na obdobie desiatich rokov, keď podľa deklarácií Gazpromu majú obe nové alternatívne trasy už začať svoju prevádzku. Je ťažké si predstaviť, že by sa Gazprom nesnažil o ich pokiaľ možno čo najefektívnejšie využívanie, pokiaľ bude mať záujem o čo najrýchlejšiu návratnosť vložených investícií do uvedených projektov. Z uvedených dôvodov sú očakávania M. Korčemkina, podľa ktorých Rusko bude nútené aktuálne platnú zmluvu medzi Gazpromom a ukrajinským Naftohazom z 19. januára 2009 predčasne vypovedať. **(58)** Pokiaľ však nebude mať záujem o platenie vysokých peňále, bude svoj krok nútený zdôvodniť nedodržaním záväzkov zo strany Ukrajiny. Z toho vyplýva, že v prípade dokončenia plynovodov Nord Stream a South Stream a v situácii, keď predovšetkým Slovensko neprikróčí k diverzifikácii zdrojov zemného plynu, bude región strednej Európy a predovšetkým Slovensko najneskôr do desiatich rokov čeliť ďalšej plynárenskej kríze a obmedzeniu tranzitu cez územie SR. Platí to nielen pri zachovaní súčasnej úrovne dopytu po zemnom plyne, ale aj v prípade najoptimistickejších scenárov Gazpromu, čo sa týka exportu do štátov EÚ (pozri Tabuľka č. 1, Tabuľka č. 2). **(59)**

Tabuľka č. 1

Denná úroveň exportu zemného plynu z RF podľa stavu k 1. 1. 2009 (mil. m³)

Exportná trasa	Súčasný stav	Nord Stream (1. línia)	Nord Stream (2. línia)	Dobudovanie Nord Stream a South Stream
Ukrajina	299	211	123	18
Bielorusko (1)	117	117	117	117
Fínsko	16	16	16	16
Blue Stream (1)	48	48	48	48
Nord Stream	-	88	176	176
South Stream	-	-	-	105
SPOLU:	480	480	480	480

Tabuľka č. 2

Denná úroveň exportu zemného plynu z RF – porovnanie stavu v januári 2008 a v januári 2020 (mil. m³)

Exportná trasa	Stav v januári 2008	Nord Stream (1. línia)	Nord Stream (2. línia)	Dobudovanie Nord Stream a South Stream	Maximálny odhad Gazpromu (rok 2020)
Ukrajina	388	300	212	107	300
Bielorusko	117	117	117	117	128
Fínsko	17	17	17	17	18
Blue Stream	48	48	48	48	53
Nord Stream	-	88	176	176	176
South Stream	-	-	-	105	105
SPOLU:	570	570	570	570	780

Výzva číslo päť: riešenie situácie podľa predstáv Gazpromu

Rusko a Gazprom zvlášť budú na využívanie nových nálezísk plynu na Sibíri, v Barentsovom mori a v Tichom oceáne potrebovať zahraničné technológie, bez ktorých ich nebudú schopné využívať. Predstavitelia Gazpromu sa však zatiaľ vyhýbajú rozhodnutiu o umožnenej účasti zahraničných spoločností napr. pri budovaní nálezísk Štokman, kde majú záujem pôsobiť nórška spoločnosť StatoilHydro a francúzska Total. Rozhodnutie malo byť prijaté na konci roku 2009,

podľa najnovších vyjadrení predstaviteľov Gazpromu však jeho prijatie bolo odložené na prvý štvrtrok 2010. **(60)**

Gazprom hľadá viaceré východiská zo svojej súčasnej nepriaznivej situácie, ktoré sa však vo svojej väčšine pohybujú v rámci základných princípov ruskej energetickej geopolitiky. Hoci sa bráni masívnejším prepúšťaniam zamestnancov, finančný riaditeľ firmy Andrej Kruglov avizoval, že v záujme zlepšenia stavu likvidity Gazprom bude pracovať na zvýšení platobnej disciplíny klientov, napr. formou platieb rok vopred alebo zavedenia cash poolingového účtovníctva medzi spoločnosťami v rámci skupiny s cieľom znížiť potrebu zahraničných pôžičiek a mieru zadlženosti. **(61)**

Ďalším krokom je získavanie nových aktív v Rusku, ako aj v zahraničí. Gazprom expanduje do vnútra krajiny, kde vytláča z plynárenského trhu konkurenciu. Tak napr. v roku 2007 prevzal od Ťumenskej ropnej spoločnosti – British Petroleum (TNK-BP) plynárenské nálezisko Kovyktu. **(62)** Expanzia Gazpromu smeruje ďalej do štátov SNŠ, kde sa usiluje pod svoju kontrolu získať nielen náleziská, ale aj prepravné trasy (úspešný bol zatiaľ v prípade Bieloruska, kde postupne preberá pod svoju kontrolu prepravcu plynu Beltransgaz, neúspešný zostáva na Ukrajine). Napokon prostredníctvom dcérskych spoločností, ako napr. RosUkrEnergó alebo prostredníctvom priamych zastúpení vstupuje bezprostredne do distribučných sietí a do kontaktov s odberateľmi.

Osobitne sa zvyšuje závislosť Ruskej federácie od ložísk zemného plynu v Strednej Ázii, odkiaľ Gazprom ročne importuje plyn v objeme 60 mld. m³ ročne. **(63)** Obava Ruska, že by sa tieto štáty preorientovali na Čínu alebo USA, je vysoká o. i. aj preto, že plyn, ktorý z uvedených štátov dováža, významne ovplyvňuje ruskú energetickú bilanciu a preto je Moskva za podporu týchto štátov platiť značné sumy nielen

v podobe plynu, ale aj v podobe úverov. V lete 2008 deklaroval ruský prezident D. Medvedev počas svojej cesty po metropolách Strednej Ázie ochotu RF nakupovať plyn od týchto štátov za európske trhové ceny v očakávaní, že Rusko bude v neskorších mesiacoch tento plyn predávať za podstatne vyššie ceny. **(64)**

Ruská expanzia sa však netýka iba postsovietskeho priestoru. Do konca februára 2009 zavíši preberanie kontroly nad najväčším rafinérskym koncernom v Srbsku Naftna Industrije Srbija (NIS). **(65)** Súčasťou agendy návštevy V. Putina v Líbyi v roku 2008 bola aj dohoda o vytvorení spoločnosti s líbyjským štátnym koncernom NOC, zameranej na prieskum, ťažbu a predaj ropy a zemného plynu. Líbyjský zemný plyn je určený primárne pre Európu, kam prúdi podmorským plynovodom Greenstream na Sicíliu. V súčasnosti prepravuje 8 mld. kubíkov plynu. Gazprom má zámer vybudovať jeho druhú vetvu, ktorá umožní prepravu 20 mld. m³ ročne. Spolupracuje pritom s talianskou spoločnosťou Eni, ktorá je jeho partnerom pri výstavbe plynovodu South Stream. Gazprom už v minulosti zvíťazil v tendroch na prieskum ložísk zemného plynu v tejto krajine a od nemeckej spoločnosti Wintershall prevzal 49 % akcií podnikov, ktoré v Líbyi ťažia ropu. **(66)** Gazprom expanduje aj do ďalších regiónov. V roku 2008 už Gazprom získal koncesie na ťažbu plynu v Bolívii pod podmienkou, že najneskôr do konca roku 2009 začne s ťažbou. **(67)** Podarilo sa mu taktiež získať štyri licencie vo Vietname na prieskum a ťažbu zemného plynu vo vietnamskom šelfe, v marci 2009 má začať prúdiť do Japonska prvá dodávka plynu vďaka realizácii projektu Sachalin-2. **(68)** Jeden zo strategických cieľov t. j. diverzifikácia exportných trás sa tak začína stávať realitou.

Politické plynovody?

Pokiaľ je ekonomická odôvodnenosť nových prepravných trás zemného plynu, navrhovaných Gazpromom, otázna, ale firma trvá na ich vybudovaní, aj keď sama zápasí so zlou ekonomickou situáciou, možno vysloviť predpoklady, že Nord Stream a South Stream sledujú primárne politické ciele. Ich dobudovanie umožní Rusku v maximálnej možnej miere diverzifikovať prepravné trasy zemného plynu a trh odberateľov v Európe, čím sa zvýši energetická závislosť nielen nových členských štátov EÚ a bývalých európskych sovietskych republík, ale v konečnom dôsledku to môže postihnúť aj tie veľké členské štáty EÚ, ktoré pri zrode uvedených projektov stáli, t. j. Nemecko a Taliansko. Ekonomická závislosť celého radu európskych krajín sa následne môže ľahko transformovať na závislosť politickú.

Snaha Gazpromu zachrániť sa pred dôsledkami krízy, vyplývajúcej nielen z globálnych ekonomických turbulencií, ale aj zo zanedbávania investícií do modernizácie vlastnej infraštruktúry, sa realizuje prostredníctvom zhromažďovania cudzích aktív v podobe likvidity aj kontroly zdrojov a prepravných trás surovín. Uvedené aktíva budú slúžiť aj na realizáciu ambiciózných, do značnej miery politicky motivovaných cieľov Gazpromu a jeho vlastníka, ktorým je ruský štát. Cudzie aktíva zároveň Gazpromu do určitej miery umožňujú šetrenie vlastných zdrojov energetických surovín, ktorých hodnota tak v súvislosti s vyčerpaním zásob v iných štátoch bude stúpať.

Súčasťou tejto stratégie je maximalizácia vlastného monopolného postavenia na domácich i zahraničných trhoch, čo bude motivovať partnerov Gazpromu k dobrovoľnej i menej dobrovoľnej ochote financovať jeho projekty, prípadne

financovať celú spoločnosť, aby sa podarilo zabrániť jej úpadku a následným procesom redistribúcie rozsiahleho majetku plynárenského gigantu s nepredvídateľným koncom.

Aj v súvislosti s hrozbou deficitu zemného plynu pre plnenie záväzkov môže Gazprom v budúcnosti vystupovať agresívnejšie, jednak s cieľom získať ďalšie finančné prostriedky a aktíva, jednak v snahe zabrániť, aby bol vnímaný ako nedôveryhodný partner. Prípadná kríza a zastavenie dodávok, zdôvodnené napr. nezaplatenými dlhmi alebo nepodpísanou „technickou dohodou“ prispeje k zníženiu dopytu v kritických momentoch. **(69)** Navyše v prípade destabilizácie regiónu pôvodu suroviny, alebo oblasti, cez ktorú vedú hlavné prepravné trasy, sa cena zemného plynu zvýši, pričom nemusí ísť o zvýšenie krátkodobé.

Na rozdiel od európskych komerčných energetických spoločností Gazprom ako štátny podnik, ktorý je oficiálne ruským establishmentom považovaný za nástroj realizácie geopolitických záujmov RF, môže počítat' so všestrannou podporou svojich aktivít zo strany štátu. Môže teda počítat' s ochotou štátu vynakladať na jeho podporu všetky dostupné zdroje. Konsolidácia Gazpromu a celkovo energetického sektora je životným záujmom Ruskej federácie, keďže zdroje z predaja ropy a zemného plynu predstavovali v roku 2007 viac než 50 % hrubého domáceho produktu tejto krajiny a viac než 60 % všetkých príjmov z exportu.**(70)** Od konca 90. rokov je pritom stabilizácia ekonomiky, realizovaná najmä vďaka energetickej konjunktúre, jedným z hlavných zdrojov legitimacy súčasného ruského vedenia.

Vzhľadom na politický význam plynovodov Nord Stream a South Stream však komerčné otázky a ekonomická stabilita nebudú zohrávať v energetickej politike RF jedinú, resp. rozhodujúcu úlohu. Projekty Gazpromu sú koncipované dlhodobo,

s perspektívou niekoľkých desaťročí. Z toho vyplýva, že ich realizácia bude závisieť nie od ekonomických možností spoločnosti Gazprom, ale od ekonomických možností Ruskej federácie ako štátu. Súčasnú ruskú politickú elitu tieto projekty podporujú, pretože smerujú k obnoveniu veľmocenského postavenia Ruskej federácie. Tento strategický cieľ má v súčasnosti dlhodobú podporu značnej časti, ak nie aj väčšiny obyvateľstva Ruskej federácie a je popri ekonomickej stabilite jedným zo zdrojov legitimity súčasných vládnych elít v RF. Preto otázka krátkodobej a strednodobej ekonomickej návratnosti projektov RF vo sfére energetiky nebude zohrávať kľúčovú rolu pri prijímaní zásadných rozhodnutí. Súčasnú ruskú elitu sú zatiaľ pripravení tieto projekty realizovať aj v podmienkach zhoršujúcej sa sociálno-ekonomickej situácie obyvateľstva krajiny. Vzhľadom na skutočnosť, že občania RF sú zvyknutí tolerovať zhoršovanie vlastnej sociálnej situácie a vzhľadom na absenciu kontraelity, schopnej sformulovať programovú a mocenskú alternatívu, súčasní predstavitelia Ruska ani nepredpokladajú, že by náklady na realizáciu projektov, pripomínajúcich ambície ZSSR v 70. a 80. rokoch 20. storočia, mohli vyvolať politickú destabilizáciu, ktorá by otriasla pozíciami súčasného mocenského establishmentu v RF.

Ďalším dôležitým momentom je, že súčasná ruská politika sa nestretáva s adekvátnou odpoveďou zo strany EÚ v podobe dlhodobej stratégie. Geoenergetická politika EÚ, o ktorej sme písali aj na portáli [Despiteborders](#), je zatiaľ iba v začiatkoch a Európa neustále čelí výzvam národného partikularizmu. Ak ideou európskej integrácie bola maximálna liberalizácia európskeho vnútorného trhu pri súčasnej ochrane spoločného (neskôr jednotného) vo vzťahu k tretím štátom, postup vlád viacerých členských štátov má v súčasnosti skôr opačný charakter. Príkladom tu môže byť nielen nemecká podpora projektu Nord Stream, ale aj protekcionistické tendencie a nárast ekonomického nacionalizmu v ďalších štátoch, čo sa týka aj oblasti energetiky. Stačí spomenúť napr. projekt francúzsko-nemeckého kartelu

medzi spoločnosťami Gaz de France a E.ON, ktoré sa v rámci dohody o spoločnom využívaní plynovodu MEGAL, prepravujúceho ruský plyn z Česka a Rakúska do západnej Európy dohodli, že francúzska spoločnosť nebude predávať zemný plyn na území Nemecka a naopak. **(71)** Iným príkladom je taliansky koncern Eni, ktorý kontroluje 89 % akcií plynovodu TAG, prepravujúceho plyn z Ruska cez Rakúsko do Talianska. Odmieta ich predat' napriek tomu, že ho k tomu vyzvala Európska komisia, ktorá chce tak umožniť prístup konkurencie.**(72)**

Kríza teda ukázala slabosť európskej energetickej stratégie, ktorá naráža na problémy pri jej realizácii vo vnútri EÚ, nieto ešte navonok, vo vzťahu k ďalším partnerom. Keďže jednotlivé štáty preferujú vlastné národno-štátne záujmy pred komunitárnymi prístupmi a zároveň na úrovni EÚ a jej členov absentuje predstava o alternatívnych zdrojoch energetických surovín, prípadne o adekvátnej politike voči štátom, na území ktorých sa takéto zdroje nachádzajú (Irán, Líbya, Alžírsko, Stredná Ázia), závislosť na Rusku bude mať dlhodobý charakter. Napokon, ani pri úspechu európskych diverzifikačných projektov nebude možné na dovoz ropy a zemného plynu z Ruska rezignovať. Maximálny možný a dosiahnuteľný cieľ je zníženie závislosti od Ruska.

Na rozdiel do EÚ však Rusko svoju predstavu o diverzifikácii svojich odberateľov a prepravných trás má a podniká príslušné kroky k jej naplneniu. Z uvedeného dôvodu bude Európa k diverzifikácii a k spoločnému postupu donútená aj proti vlastnej vôli.

Poznámky:

- (1) UNIAN, 12. 2. 2009.
- (2) Kublik, A.: Gazprom wywołuje konflikty, by ukryć swoje problemy? Gazeta Wyborcza, 10. 2. 2009.
- (3) Najem, M. – Leščenko, S.: Tajemnicy lyps'koho dvoru. Ukrajinska Pravda, 6. 2. 2009. <http://www.pravda.com.ua/news/2009/2/6/89237.htm>
- (4) UNIAN, 19. 2. 2009.
- (5) „Gazprom“ ne pospišaje pidpisuvaty techničnu uhodu z „Naftohazom“? Dzerkalo Tyžnia, no. 4., 732, 7. – 13. 2. 2009. <http://www.dt.ua/1000/1550/65377>
- (6) UNIAN, 20. 2. 2009.
- (7) Tymošenko choče, ščob ukrajinskoju trubuju zajmalysia japonci. Ekonomična Pravda, 13. 2. 2009. <http://www.epravda.com.ua/news/4995d188b658c/>
- (8) Chow, E. – Elkind, J.: Where East Meets West: European Gas and Ukrainian Reality. The Washington Quarterly, vol. 32, nr. 1, January 2009, p. 7, 15. http://www.twq.com/09winter/docs/09jan_ChowElkind.pdf
- (9) Mostova, J.: Pro vartist' pomylok i cinu nezaležnosti. Dzerkalo tyžnia, no. 1, 729, 17.-23. 1. 2009. <http://www.dt.ua/1000/1550/65154/>
- (10) BP Statistical Review of World Energy 2008. British Petroleum 2008. http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2008/STAGING/local_assets/downloads/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_review_2008.pdf, , p. 28.
- (11) Geopolitika TEK i civilizacionnyj proekt Rossii. Agentstvo Političeskich Novostej. Proekt Instituta Nacional'noj Strategii. <http://www.apn.ru>, 24. 6. 2005.
- (12) Leščenko, S.: Julija Tymošenko: heť vid Al'jansu! Ukrajinska Pravda, 11. 2. 2009. <http://www.pravda.com.ua/news/2009/2/6/89237.htm>

- (13) To "pomarańczowa" elita wywołała wojnę gazową. Z Maksymem Szewczenką rozmawia Filip Memches. Dziennik, 19. 1. 2009.
- (14) Viktor Černomyrdin: „U nas gde-to vot tut riadom sidit element paniki.“ Komsomołskaja Pravda, 9. 2. 2009. <http://kp.ru/daily/24240.5/439857/>
- (15) Pozri napr. Karaganov, S. (ed.): Mir vokrug Rossii: 2017. Kontury nedalekogo buduščego. Moskva, Kulʹturnaja revolucija 2007.
- (16) Viktor Černomyrdin: „U nas gde-to vot tut riadom sidit element paniki.“ Komsomołskaja Pravda, 9. 2. 2009. <http://kp.ru/daily/24240.5/439857/>
- (17) Konończuk, W. et al.: Russia uses the crisis to build influence in CIS countries. Eastweek, Analytical Newsletter, no. 156. Analyse - Events. Warsaw, Center for Eastern Studies. February 11, 2009. <http://www.osw.waw.pl/en/epub/ew/2009/090211/01.htm>
- (18) Putin über Schmarotzertum und Fetischismus im Gas-Konflikt. RIA Novosti, 11. 1. 2009. <http://de.rian.ru/business/20090111/119428914.html>
- (19) Smith, K. C.: Russian Energy Policy and its Challenge to Western Policy Makers. Washington D.C., Center for Strategic and International Studies, March 2008. <http://www.csis.org>
- (20) Smith, Keith C.: Russian Energy Policy and its Challenge to Western Policy Makers. Washington D.C., Center for Strategic and International Studies, March 2008. <http://www.csis.org>
- (21) Geopolitika TEK i civilizacionnyj proekt Rossii. Agentstvo Poličasckich Novostej. Proekt Instituta Nacional'noj Strategii. <http://www.apn.ru>, 24. 6. 2005.
- (22) EÚ nakoniec Nabucco podporí. Euractiv.sk, 28. 1. 2009.
- (23) Adámková, A.: Po neúspěchu v Kazachstánu bude Topolánek jednat o plynu v Turkmenistánu a Ázerbajdžánu. Rozhlas.cz, 13. 2. 2009.
- (24) Slovák, K.: Gazprom sa už zachytil v Srbsku. Trend, 20. 9. 2009.
- (25) PAP, 19. 2. 2009.

(26) PAP, 26. 1. 2009.

(27) Baalbaki, K.: Topolánek: o plynovodu Nabucco by mohl rozhodnout březnový summit EU. Rozhlas.cz, 13. 2. 2009.

(28) Ondrejčík, M.: Právny status Kaspického mora. DespiteBorders.com, 16. 10. 2008.

http://www.despiteborders.com/clanok.php?subaction=showfull&id=1224228035&archive=&start_from=&ucat=4,8,9,47&

(29) PAP, 13. 2. 2009.

(30) Gazeta Wyborcza, 15. 2. 2009.

(31) PAP, 18. 2. 2009.

(32) PAP, 6. 2. 2009.

(33) PAP, 20. 1. 2009.

(34) Gazprom zmniejsza wydobycie przed zimą. CIRE.pl – Centrum Informacji o Rynku Energii, 1. 6. 2007.

(35) Kublik, A.: Gazprom traci, bo ma za dużo gazu. Gazeta Wyborcza, 21. 11. 2008.

(36) AFP, 8. 1. 2009; Interfax, 8. 1. 2009.

(37) Ševce, P.: Plynový kartel. DespiteBorders.com, 16. 6. 2007.

http://www.despiteborders.com/clanok.php?subaction=showfull&id=1181996886&archive=&start_from=&ucat=2,4,5,9,47&

(38) Nazarbajew: Kartel gazowy będzie, ale nieprędko. Gazeta Wyborcza, 2. 4. 2007.

(39) PAP, 24. 12. 2008.

(40) Kulikov, S.: Gazprom na grani sryva. Nezavisimaja gazeta, 9. 2. 2009.
http://www.ng.ru/economics/2009-02-09/4_sryv.html

(41) Peel, Q. – Belton, C.: Gazprom to cut costs and production. Financial Times, 10. 2. 2009.

- (42) Smith, Keith C.: Russian Energy Policy and its Challenge to Western Policy Makers. Washington D.C., Center for Strategic and International Studies, March 2008. <http://www.csis.org>
- (43) Gazprom rassektretil stojimost' proekta „Južnyj potok“ Unian, 9. 2. 2009.
- (44) Gazprom vtračaje finansovij avtorytet. *Ekonomična Pravda*, 7. 2. 2009. <http://www.epravda.com.ua/news/498d24935c5b5/>
- (45) *Vedomosti*, 17. 2. 2009.
- (46) Gazprom rassektretil stojimost' proekta „Južnyj potok“ Unian, 9. 2. 2009.
- (47) Soukup, O.: Levný plyn ohrožuje investice Gazpromu. *Hospodářské noviny*, 10. 2. 2009.
- (48) Vejja, P.: La Russie est nue: elle va manquer de gaz! *Le tempts*, 22. 12. 2006. Citované podľa: *Inopressa.ru*, 6. 2. 2007.
- (49) Paszyc, Ewa: Gazprom starts developing the Yamal gas fields. *Eastweek, Analytical Newsletter*, no. 150. Analyses. Warsaw, Center for Eastern Studies. December 17, 2008. http://www.osw.waw.pl/files/EastWeek_150.pdf
- (50) Victor, N. M.: Gazprom: Gas Giant Under Strain. *Working Paper*. Program on Energy and Sustainable Development Working Paper #71, January 2008. Stanford University. http://iis-db.stanford.edu/pubs/22090/WP71,_Nadja_Victor,_Gazprom,_13Jan08.pdf
- (51) Rossijskij učenij objasnil, počemu u „Gazproma“ net gaza. *Rupor.info*, 16. 1. 2009.
- (52) Gazprom ne v silach otaplivat' Kubaň. *Rupor.info*, 15. 1. 2009.
- (53) Prigorody Sankt-Peterburga sidiat bez tepla i gorjačej vody. *Rupor.info*, 15. 1. 2009.
- (54) Razvedannyje zapasy otkrytych mestoroždenij nefti v Rossii budut polnost'ju isčerpany k 2040 g, zajavljajut eksperty MPR RF. *Agentstvo Biznes Novostej*, 22. 10. 2002.

- (55) Korčemkin, Michail: Ukrajinskyj tranzyt. A čy je al'ternatyva? Dzerkalo tyžnia, nr. 1, 729, 17. – 23. 1. 2009. <http://www.dt.ua/1000/1550/65151/>
- (56) SITA, 21. 11. 2008; porovn. Gazprom przedłuża współpracę ze Słowacją. Gazeta Wyborcza, 23. 11. 2008.
- (57) Kontrakt o tranzite rossijskogo gaza + Dopsoglašenije ob avanse „Gazproma.“ Ukrajinska Pravda, 22. 1. 2009. <http://www.pravda.com.ua/ru/news/2009/1/22/87178.htm>
- (58) Korčemkin, M.: Tranzitnyj kontrakt ne soglasujetsia s projektami Nord Stream i „Južnyj potok.“ East European Gas Analysis, 27. 1. 2009. http://www.eegas.com/ukr_090126r.htm
- (59) Tabuľky prevzaté: Korchemkin, M.: Nord Stream and South Stream pipelines would have been unable to help Eastern Europe. East European Gas Analysis, 12. 1. 2009. <http://www.eegas.com/wsj-0110e.htm>
- (60) Peel, Q. – Belton, C.: Gazprom to cut costs and production. Financial Times, 10. 2. 2009.
- (61) Peel, Q. – Belton, C.: Gazprom to cut costs and production. Financial Times, 10. 2. 2009.
- (62) Paszyc, Ewa: Gazprom takes over the Kovykta. Eastweek, Analytical Newsletter, no. 15. Analyses. Warsaw, Center for Eastern Studies. June 27, 2007. http://www.osw.waw.pl/files/EastWeek_89.pdf
- (63) Paszyc, Ewa: Gazprom starts developing the Yamal gas fields. Eastweek, Analytical Newsletter, no. 150. Analyses. Warsaw, Center for Eastern Studies. December 17, 2008. http://www.osw.waw.pl/files/EastWeek_150.pdf
- (64) Rusko chce všetok stredoázijský plyn. Trend, 14. 7. 2008.
- (65) Vlaović, G.: Rusi preuzimaju kormilo do kraja februara. Danas, 6. 2. 2009.
- (66) Gazprom pójdzie z Libiá na Európę. Gazeta Wyborcza, 17. 4. 2008.
- (67) Surdel, T.: Gazprom wchodzi do Ameryki. Gazeta Wyborcza, 28. 3. 2008.

(68) Rzeczpospolita, 7. 2. 2009.

(69) Kulikov, S.: Gazprom na grani sryva. Nezavisimaja gazeta, 9. 2. 2009.
http://www.ng.ru/economics/2009-02-09/4_sryv.html

(70) Wiśniewska, I. – Dubas, A.: Coraz poważniejsze skutki kryzysu gospodarczego w Rosji. Tydzień na Wschodzie. Analizy, Komentarze, nr. 2 (77). Warszawa, Ośrodek Studiów Wschodnich 14. 1. 2009.

<http://www.osw.waw.pl/pub/BiuletynOSW/2009/0901/090114/TnW02.htm>

(71) Kublik, Andrzej: Francusko-niemiecki gazowy kartel. Gazeta Wyborcza, 12. 6. 2008.

(72) Gazeta Wyborcza, 11. 2. 2009.